

КА НОВОМ МУЗЕЈУ

Кратко саопштење

УДК 069.02:39(497.11)''2010''(083.9)

069.02:316.7(497.11)''2010''(083.9)

ГЕМ 73/2009 (311–320)

ЦЕНТАР ЗА ПРОЈЕКТЕ И РАЗВОЈ У ЕТНОГРАФСКОМ МУЗЕЈУ У БЕОГРАДУ

Живети у процесу транзиције је незахвално. Бити професионално ангажован етнолог или антрополог у време транзиције је благодет. Управо у таквим културним и друштвеним условима отвара се широка мугућност пропасти, али и успешног деловања на обликовање новог. Из угла некога ко жи-ви транзицију, дакле период преласка из једног, рекли бисмо културног а не друштвеног, стања у друго, јамачно кључни појам за њено разумевање јесте онај који Годелије користи на самом почетку дефинисања транзиције – појам тешкоће. Употреба тог појма начелно денотира транзицију као „лоше“ стање и указује на комплекс друштвено и културно негативних појава. Негативност тих појава заправо лежи у њиховом интермедијарном карактеру, несталности и неизвесности, самим тим, попут иницијанта у обреду прелаза, поставља их у сферу опасног. Објективан став је готово у потпуности искључен јер у транзицији нема ни сталних културних маркера који би послужили за одмеравање било којих, па и позитивних карактеристика културе.

Српску транзициону музеологију и музеје, самим тим и Етнографски музеј, чин опште промене, промене ка нечему што би претпостављено требало да понуди нове вредности, углавном захваљујући неспремности за креирање нових идеја, декомпонује на саставне елементе који се промишљају искључиво као превазиђени, и промишљају се без идеје о континуитету и квалитету појединих добрих пракси из дуге историје појединих музеја. Тако се музеологија, и што је још битније, конкретна музејска пракса, нашла у ситуацији „ни овде ни тамо“, ситуацији у којој левитира између неких претходних вредности и немања довољно идеја за креирање нових вредности. На том месту домаћу музеологију сустичу поједини трендови светске музејске праксе, углавном оличени у УНЕСКО-вој Конвенцији о нематеријалном културном наслеђу. Сви ти светски трендови осетно доприносе дезоријента-

цији на домаћем транзиционом терену. У таквим условима настаје императив стварања и утемељења нових музеолошких маркера који би користили као метаослонци на бар неким од још увек непоплочаних путева ка неком модерном музеју.

Често коришћен метод успостављања нових вредности јесте и псеудотеоријско давање смерница деловања у музејима, смерница које могу да буду веома корисне, али често слабо кореспондирају с музејском реалношћу и, што је још опасније, с (транзиционом) културном реалношћу. Други начин, који сматрамо не само прихватљивијим, већ и развојно ефикаснијим, јесте спровођење конкретних пројеката који су засновани на теоријским ставовима и позитивном искуству. Сами пројекти садрже, мада не увек отворено експлицирана, конкретна теоријска схватања из музеологије, етнологије и антропологије, и конкретне активности чије претпостављене последице потом делују као перпетуивни агенси нових музејских збивања. Једна од кључних карактеристика пројеката треба да буде двострана оријентисаност – они су тотална комуникација окренута ка прошлости, унилинеарно хронолошки ка културном наслеђу, а уједно и ка будућности, ка савременим рецепијентима наслеђа. У том смислу пројекти, то јест њихова реализација, установљавају се као својеврсна вишедимензионална комуникациона чворишта у којима се сустичу наслеђена и савремена култура, претходни и садашњи човек, али и претходна и савремена знања и савремени музеолошки императиви.

У оквиру професионалне дискусије у Етнографском музеју у Београду, такви вишезначни пројекти би требало да буду координирани у оквиру Центра за пројекте и развој, нове специфичне организационе јединице Музеја.

Уважавајући чињеницу да су делатности *Етнографског музеја у Београду* (у даљем тексту ЕМ) у овом тренутку организоване кроз рад одељења, и с обзиром на то да је за трогодишњи план развоја у периоду 2009–2011. година предвиђено оснивање *Одељења за нематеријалну културну баштину*, као један од приоритета у процесу прикључивања глобалном процесу музеолошке модернизације биће и дугорочни задатак постављања стандарда теоријске и практиковане музеологије, те стратешког позиционирања како би ова институција посебно добила на свом регионалном и ширем значају. На основу тога подржана је одлука о оснивању *Центра за пројекте и развој* (у даљем тексту Центар), који ће у делокругу свог рада превасходно деловати путем пројектног приступа на основу ауторског и тимског рада запослених у Музеју – с вишим академским и стручним звањима – уз ангажовање, по потреби, сарадника изван институције. Сви краткорочни и дугорочно планирани пројекти *Центра* засновани су на чињеници да запослени у ЕМ обављају послове дефинисане *Законом о културним добрима*: делатност заштите културних добара, делатност музеја, делатност матичне установе (*Закон о културним добрима*, чл. 65, 69, „Сл. Гласник РС“, бр. 71/94), као и активностима у оквиру истраживачких и развојних делатности у области хуманистичких наука.

Мисија Центра подразумева постојани музејски и музеолошки рад кроз принципијелно дефинисање културе као тоталног система омогућава систем деловања на обликовању антрополошких, музеолошких и комуникационо-значањских модела у делокругу заштите и очувања културног наслеђа, што претпоставља реконтекстуализацију кроз интегративни приступ проучавању материјалног и нематеријалног културног наслеђа. *Центар* прати модерне трендове у општој музеологији и етнологској и антрополошкој музеологији и своје деловање обликује у два смера: ка смисленој и адаптивбилној имплементацији постојећих музеолошких знања и ка креирању нових модела и концепција које би служиле као базични теоријски ставови примењиви у Етнографском музеју.

Визија Центра је свеобухватна реконтекстуализација музејског и музеолошког рада у ЕМ, на основу које је могуће поставити нове стандарде, инкорпориране у глобално осавременењена достигнућа у делатности заштите културног наслеђа и инклузивне музеологије, те на основу тога позиционирање *Центра* у ЕМ – у дискурсу етнологске и антрополошке нарације – као кључне развојне музеолошке и херитолошке радне јединице.

Краткорочно и дугорочно дефинисање циљева *Центра* структурно је повезано с елементима у одрживом развоју ЕМ, међу којима треба најпре поменути развој различитих врста база података као неопходан предуслов музејске и музеолошке делатности – на основу којих је могуће конципирати виртуелни и *Сајбер музеј* у новом комуникационом простору Интернета. Потом, увођење нових изложбених концепата у функцији комплексних културних и едукативних пројеката, који циљним групама омогућавају вишедимензионалне и сазнајно-осећајне садржаје и претпоставке за њихово интерактивно укључивање, проширује друштвену улогу ЕМ као једног од агенаса у дефинисању културног окружења, док рад на инклузивном приступу и свеобухватној доступности музејских садржаја свим категоријама становништва – најпре особама са инвалидитетом и мањинским/дискриминисаним групама у друштву доприноси процесу демократизације.

Као свој примарни циљ у 2010. години *Центар* поставља установљавање постулата за формирање антрополошких и музеолошких модела деловања на заштити културног наслеђа, избегавајући досадашње махом фрагментарно схватање културе. Активности *Центра* засноване су на општим и специфичним антрополошким и музеолошким херитолошким теоријама и обухватаће у првом моменту два кључна пројекта који ће имати свој теоријско-методолошки резултат и конкретизовану демонстрацију таквих резултата како би с њима могла да се упозна шира стручна музејска и општа јавност и како би, самим тим, ти резултати били подвргнути адекватној вишеслојној евалуацији.

У првим годинама рада стратегија развоја *Центра* усмерена је ка редефинисању основних музеолошких појмова у Етнографском музеју из чега произилази потоње свеобухватно редефинисање укупне делатности Музеја на истраживању и заштити културног наслеђа. Стога, краткорочна стратегија *Центра* обухвата два примарна циља:

- Реконтекстуализација баштињене културе у смислу интеграције, односно структурно-значањског повезивања уобичајено разликованог материјалног и нематеријалног културног наслеђа, превазилажење артифицијелне дихотомије и установљавање схватања културе као тоталног структурираног система значења;
- Реконтекстуализација баштињене културе у смислу савременизације, односно комуникације (дијалога) традицијског са савременим, превазилажење артифицијелне културне историјске дистанце и форсирања идеалтипског схватања културе, односно наглашавање тезирања реалне културе.

ПРОЈЕКТИ ЦЕНТРА

Интегрални приступ култури – Формирање модела интегралног приступа култури у систему заштите културног наслеђа у Етнографском музеју у Београду

Општи контекст:

Усвајање Конвенције о заштити нематеријалног културног наслеђа у УНЕСКО покренуло је многобројне активности у тој сфери музејског деловања, али и многобројне дебате о концепту појма културе у УНЕСКО и у музеологији. Ако се УНЕСКО-у може приписати званична тежња ка дисеминацији радикално другачијег приступа култури, приступа који би формално требало да превазиђе материјалистичке концепције у музејима, с друге стране му се неформално, мада аналитичарски, може приписати културни партикуларизам кроз артифицијелно одвајање материјалног и нематеријалног. И док у музеолошким круговима, махом у земљама трећег света, Конвенција прима овације, потпуно неприметно пролази накнадно усвојена Јамато декларација о интегралном приступу очувању опипљивог и неопипљивог културног наслеђа. Генерално занемаривање наведене декларације, а посебно занемаривање схватања о структурној повезаности материјалних и нематеријалних културних елемената као последицу има изразиту дихотомизацију приступа култури у музејима, приступу који је често заснован на логичкој претпоставци или-или, имплицирајући висок ниво међусобне искључивости материјалног и нематеријалног културног наслеђа, па самим тим и његовом очувању у музејској парадигми. Резултанта таквих схватања и концепција у појединим музејима јесте секундарна дисеминација круцијалног музеолошког проблема – конструисање „музејске културе“, културе

која нема много додирних тачака, осим појавних лепота, с реалном културом која је предмет баштињења.

Велики број музеја у свету, посебно оних које можемо сврстати у категорију афирмисаних, у последњих неколико деценија, дакле много пре Конвенције о заштити нематеријалне културне баштине, у корпус својих активности укључио је систематско баштињење оних аспеката културе који се данас убрајају у неопипљиво културно наслеђе. То се пре свега односи на музеје етнографског или антрополошког типа. Концепт културе који се ту заступа, међутим, неретко се разликује од концепта за који пледира УНЕСКО и, што је веома битно, не имплицира артифицијелну дистинкцију на материјално и нематеријално у баштињеној култури, већ културу схвата као систем међусобно структурно повезаних значења без обзира на материјалност њихове појаве.

Специфични контекст:

Етнографски музеј у Београду се може окарактерисати као интермедијарни музеј када се говори о концепту културе и концепту њеног баштињења. Формално посматрано, Етнографски музеј је место интензивног баштињења материјалних сведочанстава културе, али, с друге стране, у њему је баштињење неопипљивог културног наслеђа од самог настанка конструисано у дискурсу етнографије народних обичаја, чији је резултат најчешће вербализован. Остаје отворено питање не само методолошке, већ и значењске одвојености или повезаности опипљивих и неопипљивих културних феномена. Прелиминарни преглед генералног приступа култури у Етнографском музеју указује на нужност темељне анализе и реевалуације укупног концепта баштињења како би се дао одговор на то питање, али и како би се уједно конструисао смер даљег процеса баштињења. Предистраживачко узорковање конкретних резултата баштињења културе у Етнографском музеју указује на артифицијелну одвојеност материјалног и нематеријалног, али и на структурну одвојеност материјалног и значењско-симболичког у култури, с опаском да се у последњој деценији такво стање делимично мења у позитивном смислу. Управо због наведене одвојености Етнографски музеј се и може сврстати у интермедијарне музеје. Предистраживачко узорковање такође показује и да постоје старији примери тежње ка музеолошком структурном повезивању материјалног и нематеријалног у баштињеној култури, али су такви приступи незнатни у односу на генералну усредсређеност на објекте материјалне културе и искључиво на њихове материјалне карактеристике, готово без икаквог упуштања у анализу значења. Такав приступ заправо говори о тежњи да се баштини предмет као материјални сведок постојања, али се не баштини сâм културни феномен и не баштини се значењско-структурна веза између објеката материјалне културе и културних образаца понашања и мишљења.

Општа намера пројекта:

Примарна намера пројекта јесте да установи методе и моделе за стварање услова за интегрални приступ култури, односно да створи концепт за баштињење културе као тоталног система неодвојивости материјалних и нематеријалних елемената. Основна теоријска претпоставка пројекта јесте да култура може бити схваћена као комплексна мрежа значења културних творевина, без обзира на постојање или одсуство материјалне еманације носилаца културних значења, која је створио човек. Култура се, дакле, не сагледава као израз човекове духовности кроз објекте материјалне културе, већ као тотални и јасно структурирани систем значења којима људи између себе комуницирају. Узимајући овакво схватање културе као аксиом, истраживање интегралног приступа културе у базичне теоријско-методолошке поставке рада Етнографског музеја уводи антрополошки приступ култури, приступ који треба сматрати императивом у савременој музеолошкој заштити културних добара. Намера пројекта је да генерално антропологизује сам процес баштињења, а не чак ни само да се задржи на антрополошком схватању културе, односно да покаже да ли процес баштињења може да се концептуализује као антрополошко истраживање, истраживање које потом у музеју има конкретан друштвено утилитаран израз.

Циљеви пројекта:

- Установљавање постојећег концепта културе у Етнографском музеју у Београду;
- Установљавање концепта и модела интегралног приступа култури у Етнографском музеју;
- Постављање концепта антрополошког баштињења културног наслеђа.

Активности:

- Истраживање досадашњег рада на баштињењу материјалног и неопипљивог културног наслеђа у Етнографском музеју и израда аналитичке рекапитулације с обзиром на етнолошке и антрополошке концепције културе;
- Креирање теоријских модела заштите културног наслеђа који би најпре били вербализовани;
- Изложба *Пластичне деведесете*, која говори о пластици као инсигнији процеса транзиције у Србији, би путем експографске демонстрације концепта и модела реконцептуализације и интегралног приступа

култури показала утицај производа од пластичне масе на србијански културни простор у периоду деведесетих година двадесетог века – у условима међународне изолације – и двострано каналисану значењско-симболичку комуникацију с најширом друштвеном заједницом.

Резултати:

– Успостављени модели би требало да послуже као базични концепти у развоју опште делатности заштите културног наслеђа у Етнографском музеју;

– Осим тога, успостављени модел би могао да послужи и као основа начина на који Етнографски музеј комуницира с јавношћу, односно начина на који се презентује културно наслеђе.

– Резултати пројекта формирања концепта и модела интегралног приступа култури намењени су превасходно стручној јавности, а планирана изложбена активност представља својеврстан вид евалуације успешности успостављеног модела интегралног приступа култури.

Реконтекстуализација и осавремењавање музеолошког рада Етнографског музеја у Београду

Општи контекст:

Нова музеолошка парадигма – *нова музеологија* – покушава да раскине с два века традиције ексклузивности и елитизма музеолошког рада, и да се обрати свим сегментима друштва на основу интерактивног дијалога, укључујући социјално/културно искључене групе. У складу с таквим релацијама музеји су постали не само место чувања и, евентуално, стварања знања, већ пре свега редефинисања старих и креирања нових идентитета (регионалног, локалног, групног, индивидуалног). Уз чињеницу да музеолошки рад постаје интегрални део (и замајац) друштвене промене, фокус музеолошког рада померио се током тог периода ‘с парадигме збирке и кустоса на парадигму изложбеног медија’, излазећи истовремено из тесних оквира музејске збирке/зграде у шире друштвено окружење.

(према: Гавриловић Љ., *Култура у излогу: ка новој музеологији*)

Специфични контекст:

Током двадесетог века на територији данашње Србије sukcesивно су мењани државно-економски, друштвено-културни и, следствено томе, вредносни системи припадника најшире заједнице. Одроз наведених промена: из монархије у републику, капитализма у социјализам, агрикултурног у индустријско друштво; може се пратити кроз многоструке интер/интракултурне пресеке, који по дефиницији припадају научноистраживачком домену етнологије/антропологије. На другој страни, контекстуализацијом таквих процеса у музеолошки дискурс, уз уважавање чињенице о деценијском непостојању музеологије у Србији (као научне и изразито комуникационо-практиковане дисциплине) поглед се неминовно усмерава ка маргинализацији етнологског/антрополошког дискурса у музејској и, општије, делатности заштите културног наслеђа. Одржавањем инертне и стандардизоване поделе делокруга музеализације културних сведочанстава – како материјалног тако и нематеријалног наслеђа – према којој се етнографски музеји и збирке баве првенствено традиционалном културом, из њиховог фокуса су искључена истраживања и тумачења културних каузалитета технолошке цивилизације која је обележила двадесети век, као и утицаја бројних друштвено-државних преврата, од којих је најважније полувековно социјалистичко наслеђе и њему припадајући вредносни системи. Надаље, том правцу посматрано, уколико се индустријализација и информатичка револуција посматрају као подлога за антрополошко-музеолошка проучавања значајних трансформација материјалног наслеђа, социјалистичко друштвено уређење је дубински изменило културни когнитивни систем – нематеријално наслеђе и однос према њему.

Општа намера пројекта:

Научно заснованим усложњавањем квалитета и обима информација о музеализованим културним добрима (на свим нивоима) у Етнографском музеју у Београду: а) музејским предметима; б) илустративном материјалу; в) архиви; г) библиотечким информацијама – књигама, часописима, и осталом; створити мултидисциплинарно апликабилну и константно ажурирану базу података, која омогућава значајнији утицај поменутог музеја и његово позиционирање – на основу интерактивно осмишљених комуникационих канала – у улогу агенса друштвено-културних промена. У оквирима на тај начин редефинисаног процеса музеализације: аквизиције, документовања, трезорирања и најшире схваћене репрезентације културног наслеђа, актуелизује се улога антрополошког/етнологског дискурса у спознавању и утилизацији рецентне друштвено-културне стварности, посматране у функцији истовременог тумача, сукцесора, и „произвођача“ културног наслеђа.

Циљеви пројекта:

- Реконтекстуализација постојећег концепта музеолошког и музејског рада у ЕМ, уз уважавање технолошких и друштвено-културних промена насталих током двадесетог века, које су свеобухватно утицале на појавне и суштинске промене у традиционалном моделу културе
- Установљавање концепта и модела музеолошког рада у коме се посебна пажња посвећује урбаним културним обрасцима и њиховом осликавању у трансформацијама традиционалних заједница
- Антрополошки дискурс у процесу заштите и одржавања елемената културног наслеђа.

Активности

- Пробни модел реконтекстуализације документације на основу квалитативних промена у обради предмета из збирки: *Покућство, Сточарство, Саобраћај и транспорт добара*;
- Изложба *Преломне осамдесете: антропологизација етнологије у Србији* на којој би експографски – првенствено илустративним материјалом и изложеним деловима научних чланака који су променили парадигму етнологије као дисциплине – била остварена комуникација с циљним групама посетилаца: стручном, заинтересованом и општом јавношћу; и указано на садржинске промене које је донео структурализам и његови деривати у образовном и истраживачком домену етнологије;
- Радионице музејских стручњака са студентима етнологије/антропологије на тему актуелизације музеализованих предмета у функцији покретних културних добара;

Резултати:

- Реконтекстуализацијом музејског и музеолошког рада у ЕМ превазилази се током деценија утемељена поларизација у раду етнолога/антрополога запослених у академским/факултетским установама и институтима, према онима који своју делатност обављају у институцијама заштите културног наслеђа;
- Утемељивање нових модела претпоставља остваривање комуникационих циљева усмерених према спољашњим циљним групама и значајну промену у маркетиншком контексту рада у односима с јавношћу, у општем облику променом вредносних ставова у начину на који се презентује културно наслеђе;

- Реализација планираних изложбених подпројеката, произашлих из основног – у функцији експографске комуникације ЕМ – поставља основе за евалуацију успешности успостављеног модела реконтекстуализације и сукцесивно планирање даљих активности на одрживости позиционирања музеја.

Марко Стојановић
Милош Матић